BIBLIOTECA TEDRO
Nº 175

DECLINATIILE SUBSTANTIVELOR

IN

LIMBA ROMANA

DE

I. GAVANESCUL

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «LUPTA» AL. LEFTERIU.— STR. SF. IONICA No. 11

1895.

74874

DECLINATIILE SUBSTANTIVELOR

74874

IN

LIMBA ROMANA

CASA ŞCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGI
№ 11756

DE

I. GAVANESCUL

BIBLIOTECA

BUCUREŞTI

TIPOGRAFIA «LUPTA» AL. LEFTERIU.— STR. SF. IONICA No. 11

1895.

74874

IMPARTIREA SUBSTANTIVELOR DUPA DECLINATII

IN LIMBA ROMANA

Cînd face cine-va o clasificaţiune, trebue să ştie, neapărat şi hotărît, din ce punct de vedere voeşte să o facă; trebue să aibă precis, în mintea sa, notele caracteristice comune, pe baza cărora va constitui categoriile de lucruri.

Neapărat, punctul de plecare poate să varieze, şi calitatea comună poate să fie maĭ mult saŭ maĭ puţin esenţială. E incontestabil, că o clasificaţiune va fi întemiată cu atât maĭ serios, cu cît baza eĭ va consta în o calitate caracteristică maĭ fundamentală a lucrurilor. De acea se şi cunosc în ştiinţele, unde clasificaţiunea domneşte, două felurĭ de clasificaţiunĭ: artificiale şi naturale; primele pornite din punte de vedere superficiale, carĭ au atras în mod întîmplător atenţiunea clasificatorului; cele d'al doilea întemeiate pe caractere maĭ adîncĭ şi esenţiale, căutate cu intenţiune şi reflexiune conştientă de scopul săŭ logic. Nu maĭ încape îndoială că primele sunt cele maĭ vechĭ; cele d'al doilea sunt productul ultim al meditaţiunilor ştiinţifice. Ast-fel s'aŭ clasificat bună-oară animalele, după elementul fizic în care trăesc, în animale de aer, de apă şi de uscat. Dar s'a găsit, în urma uneĭ analize maĭ amănunţite, că unele animale, care trăesc în apă, n'aŭ comun cu cele-l-alte animale aquatice decît această împrejurare a mediuluĭ; din toate cele-l'alte punte de vedere maĭ principale se deosebesc. Aşa balenele, deşi trăiesc în apă, se aseamănă tocmaĭ în cali-

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA

tăţĭ esenţiale—precum temperatura sîngeluĭ, modul de a'şĭ produce şi alapta puiĭ—cu animale ca pisica, leul, etc., carĭ trăesc pe uscat. De asemenea, între animalele de uscat, se găsesc deosebirĭ aşa de marĭ, în cât punerea lor într'o singură clasă s'a văzut că este tot atât de arbitrară ca şi despărţirea de ele a unor animale ce trăesc în aer, ca liliacul, care se aseamăuă maĭ mult cu quadrupedele, de cît cu paserile.

In fine e un lucru absolut cunoscut, că o clasificaţiune, ca să fie valabilă şi durabilă, trebue să se intemeeze pe calităţĭ esenţiale adînc sădite în natura lucrurilor de clasificat, aşa că prezenţa saŭ absenţa acelor caractere să determine şi să circumscrie, în mod natural, clasele lucrărilor, grupîndu-le după afinităţile lor intime. Clăsificaţiunile artificiale dispar, lăsînd loc celor naturale.

Acelaş principiu logic se respectă, saŭ trebue cel puţin să se respecte, în toate împrejurările, cînd avem de făcut o clasificaţiune.

Cea ce e de observat, în prima linie, ca o condiţie aproape de la sine înţeleasă, este că principiul de clasificaţiune să fie clar, hotorit şi consecuent. Ast-fel, cînd anunţă cine-va că va clasifica, bunioară, lucrurile din puntul de vedare al culoriĭ lor, trebue să se ţină de vorbă şi să le impartă în atîtea grupe cîte culorĭ deosebite se găsesc la lucrurĭ. Să n'amestece, însă, în clasificaţiunea lucrurilor dupe culoare, principiul clasificaţiuneĭ după formă saŭ după mărime, şi să zică bunioară: lucrurile, din puntul de vedere al culoareĭ lor, se împart: în rotunde, pătrate, etc., sau în roşiĭ, dreptunghiulare, etc.

Să vedem dacă aceste principiĭ elementare de clasificaţiune sunt respectate de gramaticiĭ noştri, cînd vor a clasifica cuvintele după declinarea lor.

Cînd un gramatic îţĭ anunţă că voeşte a stabili categoriile de cuvinte după felurile dominante de declinare a lor, într'o limbă, la ce trebue să te aştepţĭ? Natural, la stabilirea unor grupărĭ de cuvinte *după felul lor de declinare*. Ce va să zică declinare? «Va să zică schimbarea ce primesc substantivele după numĕr şi după caz» (*Manliu*, Gramatica ro-

mînă pag. 24). Iaŭ esemplele din gramatica D-luĭ Manliu, pentru că este cea maĭ răspîndită în şcolile noastre şi pentru că nu se deosibeşte, în cestiunea de care vorbim, de marea majoritate a gramaticilor noştri.

Cînd dar, gramaticul întreprinde a clasifica cuvintele după declinarea lor, trebue să înţelegem neapărat, că el voeşte a le clasifica pe baza *feluluĭ de schimbare ce primesc cuvintele după numĕr şi după caz*. Cu toate acestea, surpriza inteligenţeĭ noastre este din cele maĭ izbitoare, cînd vedem că gramaticul împarte cuvintele, nu după *felul declinăriĭ* lor, ci după *terminaţiunea lor la nominativ singular nearticulat*. El găseşte, ast-fel, că vorbele din limba romînească se impart în treĭ declinaţiunĭ, dupe terminarea lor la nominativ singular nearticulat. Aceasta seamănă su o clasificaţinne care ar stabili că lucrările, din puntul de vedere al formeĭ lor, se împart în treĭ categoriĭ: galbene, roşiĭ şi albastre. Unul este principiul de clasificare anunţat şi altul este cel aplicat în realitate; se anunţa împărţirea cuvintelor *dupe declinaţinne*, adică după felul cum se schimbă ele după număr şi după caz, şi apoĭ se face clasificaţiune *după terminarea* nominativuluĭ. Şi ceea ce este maĭ ciudat şi înlătură orĭ-ce justificare a acesteĭ procedărĭ, este că: între terminarea nominativuluĭ şi felul declinăriĭ nu există o corelaţiune naturală, ast-fel că terminarea nominativuluĭ nu poate servi ca semn al feluluĭ de declinare la substantive.

Va să zică, pentru a stabili declinaţiunile, se ia ca bază, nu felul declinaţiuneĭ, ci o terminaţiune cazuală. Se vedem cel puţin dacă, plecînd dela acest punt de vedere, se păstrează principiul în mod consecuent.

După cum spuneam maĭ sus, cînd voeşte cine-va să împartă lucrurile după culoarea lor, trebue să stabilească *atîţea grupe* saŭ categoriĭ, *cîte feluri de culorĭ* deosebite se găsesc la ele; tot aşa cînd se împart cuvintele după felul terminăriĭ lor la nominativ, va trebui să se facă *atîtea grupe* sau categoriĭ *de cuvinte*, *cîte terminărĭ deosebite* se găsesc la acest caz. In loc de aceasta aflăm că: «declinarea I-a coprinte toate substantivele terminate la singular în *ă*, cîte-va în *ea* şi prea puţine în *à* intonat». Adică drept vorbind, aceste *cîte-va* în *ea* şi prea puţine în *à* sunt toate cîte există

în *ea* şi *à*; aşa că formularea maĭ scurtă a ideeĭ de maĭ sus ar fi: declinarea I coprinde toate substantivele terminate la singular în *ă*, în *ea* şi în *à*. Va să zică, se grupează, la un loc maĭ multe grupe de cuvinte, carĭ, după principiul clasificaţiuneĭ, ar trebui să formeze grupe separate, căcĭ au terminărĭ deosebite la nominativ. Ce au ele de comun între ele, ca să fie puse la un loc, nu se vede.

La declinarea II-a se spune, că ea coprinde toate substantivele şi adjectivele terminate la singular în *u*, fie acest u întreg, ca în *socru*, *acru* etc., fie înjumătăţit ca în *boŭ*, *răŭ*, etc., sau în o consunantă ca în *prun* etc.

Va să zică, şi aci, se pun la un loc, într'o singură clasă, cuvinte carĭ, după principiul de clasificaţiune anunţat, fac parte din clase deosebite.

Numaĭ declinarea III-a, în această privinţă, e formată în un mod maĭ consecuent cu principiul, căcĭ ea cuprinde toate cuvintele şi numaĭ cuvintele terminate în *e*, după cum în clasificarea animalelor după mediul de traĭ, în mod consecuent, animalele acuatice coprind numaĭ animalele carĭ trăesc în apă şi toate animalele carĭ trăesc în apă. Insă, ca şi în această clasificaţiune artificială, unde găsim balenele, carĭ sunt mamifere, alăturea cu ştiuca şi cu crapul; tot aşa şi în declinarea III-a găsim cuvinte carĭ nu se aseamănă decît în terminarea lor la nominativ şi se deosebesc *toto coelo* în felul lor de declinaţiune.

Cum se esplică această anomalie?

Probabil, trebue să se găsească un mijloc de a reduce terminaţiunile nominativale şi de la declinaţiunea I-a şi II-a la o terminaţiune unică. Se vede că în spiritul gramaticilor este ideia că în toate terminaţiunile nominativale de la declinaţiunea I-a e ceva comun, şi acel comun este *ă* sau *a*. Intr'adevăr, chiar la cuvintele în *ea* şi în *a* se poate găsi, ce e drept, o formă neîntrebuinţată în *ă*, anume: *steală*, *sacală*, de unde *stea*, *saca*. Asemenea şi la cuvintele dela declinaţiunea II-a nu e imposibil, căutînd cu microscopul, a găsi un fel de element comun, şi acest element comun, probabil, trebue să fie *u* în toate formele luĭ, lung, înjumătăţit sau scurt.

Şi în adevĕr, la gramaticiĭ maĭ vechĭ, carĭ susţineau şi scriau

pe *u* final, se poate chiar găsi de fapt admisă şi formulată această hipoteză; şi decĭ la dînşiĭ, cel puţin formal, găsim justificată clasarea la un loc, după terminaţiunea nominativuluĭ, a cuvintelor *socru*, *boŭ* şi *prunŭ*. La aceia dintre gramaticĭ însă, la carĭ nu se maĭ găseşte acest mod de scriere şi carĭ, prin urmare, scriŭ: *socru* şi *prun*, raţiunea clasificăriĭ nu se maĭ vede.

Să admitem, dar, că origina celor treĭ declinaţiunĭ în limba romînească după terminarea cuvintelor a pornit din consideraţiune că toate cuvintele limbiĭ romîneştĭ se sfîrşesc saŭ cu *ă* sau cu *u* sau cu *e*. Cu restricţiunile, destul de însemnate de alt-fel, că în nicĭ un caz nu se vede cum cuvîntul, *sacà* şi *stea* în forma lor vie, actuală, s'ar sfîrşi cu *ă*, cînd vedem bine că ele se sfîrşesc cu *à* şi cu *ea*, şi că numaĭ într'o formă imaginară neîntrebuinţată ele ar putea suna *sacală* şi *stealĕ*; maĭ departe, apoĭ, cu restricţiune că *ŭ* final scurt e contraversat în existenţa luĭ, putem în sfîrşit recunoaşte că, ast-fel privită, clasificaţiunea tot se întemeează pe un principiu maĭ consecuent. Dar, dacă ne întrebăm şi căutăm raţiunea care a făcut pe gramaticiĭ noştriĭ să stabilească numaĭ *treĭ* feluri de terminărĭ nominativale, şi anume tocmaĭ terminările *ă*, *u* şi *e*, găsim adevărata rădăcină a cauzeĭ, care i-a indus în eroare şi i-a făcut să stabilească declinaţiunile cuvintelor nu după felul schimbăreĭ lor la număr şi cazurĭ, ci după terminarea nominativuluĭ. In L. latină se găseşte că cuvintele de declinaţiunea I se termină în *a*, cele de declinaţiunea a II-a în *us*, etc. (*acus. um.*) cele de declinaţiunea III-a în diferite sunete, avînd de caracteristică genetivul în *is* acusativul *em*. Pe timpul cînd preocupaţia capitală a spirituluĭ tutulor oamenilor noştri, fie de ştiinţă, fie politicĭ, era a afirma şi a face să se cunoască afinitatea fiinţeĭ noastre romîneştĭ, în totalitatea sa, cu fiinţa intelectuală a Romanuluĭ, era natural ca şi gramaticiĭ să caute a compara şi a asemăna nu numaĭ vocabulele L. romîneştĭ cu acelea ale L. latineştĭ, dar şi legile schimbăriĭ lor.

In casul de faţă, analogia părea uşor de stabilit.

După cum în L. latină este o declinaţiune a cuvintelor terminate în *a*, alta a cuvintelor terminate în *us*, etc. (acus. *um*), tot aşa şi în L. romînească este, saŭ trebuia să fie, o

declinare a cuvintelor terminate în *ă*, derivat în *a* altă declinare a cuvintelor terminate în *u* derivat din *us*, *um*, ; şi în fine altă declinare a cuvintelor terminate în *e* carĭ se aseamănă cu cele ce aŭ genetivul în *is* acusativul *em*. De aci treĭ delinaţiunĭ.

Dar spiritul gramaticilor, fermecat de această analogie formală, a uitat să caute maĭ departe şi să cerceteze dacă, şi la noĭ, cuvintele terminate în *ă* aŭ între ele acelaş fel de declinare, după cum au în latineşte toate cele terminate în *a*, fără deosebire de gen, spre es. *rosa*, *rosae*; *poeta poetae*, etc.

Au uitat, maĭ departe, să vadă dacă cuvintele grupate în declinaţiunea II-a şi a III-a se deosibesc şi între ele unele de altele şi de cele de declinarea I-a, în felul lor de declinaţiune, după-cum în latineşte se deosibeşte declinarea luĭ *lupus* de aceia a luĭ *vulpis* şi de aceia a luĭ *rosa*.

Necercetînd acest lucru, gramaticul romîn, de dorul de a face *treĭ* declinaţiunĭ, coprinzînd cuvinte terminate la nominat *cam aşa* cum se termină în latineşte cuvintele dela cele treĭ declinaţiunĭ de la început, a pus la un loc în declinarea I-a, bunioară, cuvinte ca *masă* şi *tată*, numaĭ pentru că se termină tot în *ă* şi cu toate că se deosibesc în felul lor de declinaţiune; căcĭ tată, popă, paşă, etc. se declină maĭ de grabă, întocmaĭ ca *socru*, *prun*, decît ca *masă*, *stea* etc. Iar pe de altă parte, a pus în declinarea III cuvinte carĭ nu se aseamănă de loc între ele în felul lor de declinaţiune; ci unele, se aseamănă cu cele de declinarea I-a, altele cu cele de declinarea II-a, fără a avea pentru ele nimic particular, care să le facă a merita să fie puse în o clasă a parte. Aşa spre ex. cuvîntul *frate* şi cuvîntul *cruce* se aseamănă doar în terminare, pentru că se sfîrşesc amîndouă cu *e*; dar nu se aseamănă între ele deloc în declinare; ci *frate* se aseamănă în declinare cu *socru*, *prun*, *popă*; iar *cruce* se aseamănă în declinare cu *mamă*, *stea* etc., Şi dacă ar fi ca să se grupeze după felul lor de declinare, ar trebui să se pună la un loc: *mamă*, *stea*, *cruce*, *cîmpie* etc.; în alt loc *socru*, *prum*, *popă*, *frate* etc. Dar atuncĭ ce s'ar maĭ face cu analogia dintre latineşte şi romîneşte? In L. latinească nu găsim la declinarea I cuvinte cari să se termine în *a* şi

în *e*; nicĭ la declinarea II-a nu găsim cuvinte cari să se termine în *us* şi în *is*, *e*, etc.; ci găsim la declinarea I numaĭ *a*, la II-a maĭ numaĭ *us*, *um*, etc., toate cu acusativul *um*; şi prin urmare, dacă la romîneşte vom pune în declinarea I cuvinte, carĭ să se sfîrşească şi în alt sunet, afară de *a*, iar în declinarea II cuvinte care să se sfîrşească şi în alt sunet afară de *u* (chiar cînd acest *u* e mut şi nu s'aude), atuncĭ s'ar strica simetria asemănărilor dintre declinaţiunile L. romîne şi L. latine.

Să se observe concluziunile ciudate la carĭ dă naştere principiul clasificaţieĭ după terminarea nominativuluĭ. Acelaş cuvînt, avînd absolut acelaş fel de schimbărĭ după număr şi caz, de oare ce este tot el, va fi trecut cînd în o declinaţie, cînd în alta, pentru simplu motiv, că se scrie un fel saŭ alt-fel cu o vocală saŭ alta la sfîrşit. Felul declinaţiuneĭ se modifică prin urmare cu felul ortografieĭ. Ast-fel, bunioară, dacă cineva scrie *avuţiă* (cu *ă*) cuvîntul este de declinaţiunea I; dacă acelaşĭ cuvînt, îl scrie cu *e*, *avuţie*, cuvîntul devine de declinarea III, cu toate că la genetiv şi dativ face tot (uneĭ) *avuţiĭ*, şi într'un caz şi în altul. Şi ast-fel se dă ocazie gramaticilor a face şi grămădi observărĭ ca cele următoare, zise de importanţă.

Obs. I. Multe substantive şi adjective de declinarea I terminate altă dată în *ia* şi *ică* au schimbat pe *ă* în *e* şi trec ast-fel la declinarea III-a ca: *vie*, *soţie*, *avuţie*, *privigătoare*, *vechie*, *alburie* etc.

Obs. II. Unele substantive sunt, după terminaţiunea lor, atît de a III-a cît şi de a I declinare, ca: şi *soartă* şi *soarte* *ghindă* şi *ghinde* (?) *salcie* şi *salcie* etc. (*Manliu*, op. citat.

Sau, maĭ departe, în alt loc: Unele substantive se ţin, conform îndoiteĭ lor terminărĭ, de declinarea II-a şi de a III-a ca: berbec şi berbece, vultur şi vulture, flutur şi fluture arbor şi arbore, etc.

Şi cu toate acestea, cuvintele înşirate aci aŭ absolut aceiaşĭ declinaţie şi sub o formă şi sub alta. Şi *berbec* şi *berbece*, ca şi *vulturĭ* orĭ *vulture*, etc., aŭ acelaşĭ mod de a se schimba după caz, rămîn de o potrivă invariabile atît la singular cît şi la plural. Ele fac la plural *berbecĭ*, *vulturĭ*.

Intr'un singur loc pare a fi justă observaţia că, odată cu schimbarea terminaţieĭ, s'a schimbat şi declinaţia.

Citez: vre-o cîte-va neologisme (de decl. II) se ţin şi de declinarea I, ca: *grupă* şi *grup*, *partidă* şi *partid*».

Aceasta e foarte adevărat: *grupă* e de o declinare şi *grup* de alta, asemenea *partidă* e de o declinare, *partid* de alta.

Dar să observam un lucru, care e foarte principal.

La aceste substantive, nu s'a schimbat numaĭ terminaţia nominativuluĭ, ci sa schimbat şi *genul*; ast-fel *grup*, care era neutru, devenind *grupă*, a luat genul femenin; asemenea *partid*, devenind *partidă*. Din faptul că numaĭ vorbele, cari îşĭ schimbă genul o dată cu schimbarea terminaţieĭ, îşĭ schimbă şi declinaţiunea, pe cînd cele care 'şĭ schimbă numaĭ terminaţia, fără a 'şĭ schimba genul, îşĭ păstrează declinaţia, reese clar că, cea ce stă în maĭ strînsă legătură cu felul declinaţiuneĭ, nu este tocmaĭ, ba chiar deloc, felul terminaţiuneĭ nominativale, ci maĭ mult genul substantivuluĭ. Substantivele femenine au un singur fel de declinaţiune. Şi dacă latiniĭ aveau dreptate să 'şĭ caracterizeze declinările prin felul terminărilor dela nominativ singular, pentru că în adevăr la eĭ exista o legătură strînsă între aceste două lucrurĭ, noĭ nu avem dreptul, conform spirituluĭ limbeĭ noastre, să afirmăm şi să facem acelaşĭ lucru. Dar avem maĭ degrabă dreptul, conform aceluiaş spirit şi natureĭ adevărate a limbeĭ noastre, să condiţionăm felul declinăreĭ de genul substantivuluĭ, ceea ce negreşit nu puteau face latiniĭ.

In zadar, prin urmare, s'ar maĭ afirma la noĭ în mod dogmatic că: «Declinarea substantivelor în L. romînească atîrnă de la terminaţiunea lor, în nominativul singular. (Op. cit. pag. 24).

Aceasta este absolut neadevărat, după cum am maĭ arătat maĭ sus şi după cum se poate vedea şi din cuvintele citate maĭ adineaurĭ. In adevăr, acelaşĭ cuvînt poate avea două terminărĭ deosebite, şi totuşĭ să se decline în acelaşĭ mod, precum *berbec* şi *berbece*; şi din contră, cuvinte cu aceaşĭ terminare să se decline în mod deosebit, precum: *casă* şi *popă*, *cruce* şi *frate*.

Decĭ principiul, după care se împart substantivele în declinărĭ in gramaticele noastre, e greşit.

Urmînd principiilor logice de clasificaţie ajungem la alte rezultate. Să vedem. Adevărata declinare a substantivuluĭ este aceea pe care o avem la substantivele *nearticulate*. Cînd substantivul e articulat, declinarea luĭ se găseşte făcînd abstracţiune tocmaĭ de acea a articoluluĭ, care 'l determină.

Aşa fiind, ce ar trebui să căutăm, cînd voim să clasificăm substantivele după felul declinăriĭ lor, sau cînd voim să stabilim felurile tipice de declinărĭ, la carĭ se supun substantivele? Nu chiar aceste forme tipice saŭ schimbărĭ de difetite cazurĭ? De sigur că da. Găsim ast-fel că unele substantive n'au decît două forme, una pentru tot singularul şi alta pentru tot pluralul, păstrînd pe fie-care din ele la toate casurile.

Exemplu : *Singular.*	*Plural.*
N. G. D. Ac. V. *Socru.*	N. G. D. Ac. *V. Socri.*

Altele, din contră, au la singular două forme, una pentru N. Ac. V. şi altu pentru G. şi D., iar pentru întreg pluralul, o formă, care de regulă se aseamănă cu cea dela G. D.

Exemplu. *Singular.*	*Plural.*
N. Ac. Voc. (O) mamă	N. Ac. Voc. unele) mame
Gen. şi Dat. (uneĭ) mame	Gen. şi Dat. unor)

Ar fi decĭ natural, ca cele carĭ variază după tipul întîiu să constituiască o declinare; iar cele lalte, o alta deosibită.

Ar fi în total, decĭ, două felurĭ de declinaţiĭ, din acest punt de vedere, în care ar intra negreşit cuvintele, indiferent de terminarea lor la nominativ singular nearticulat, indiferent de gen, indiferent de or-ce altă consideraţie, afară de declinaţia lor însăşĭ. Ast-fel, în prima declinaţie vom pune substantive ca: codru, ban, lucru, scaun, frate, popă, vlădică, etc. In a doua substantive ca: mamă, ladă, cruce, marfă, pară, stea, zi, frînghie, cîmpie etc.

Prea puţine substantive masculine maĭ aŭ o formă la unul din casurile dela sing., şi anume la casul vocativ, precum: *doamne!* etc.

S'ar maĭ putea alcătui cel mult încă o grupă, compusă din cuvintele carĭ şi la singular şi la plural au aceaşĭ formă, şi încă pentru toate casurile, precum *nume*. Dar acestea ar merita mult maĭ logic să fie numite *nedeclinabile*.

Acest principiu de clasificaţiune, este cel natural. Toate

cele-alte, precum terminarea numaĭ a nominativuluĭ singular sau genul substantivelor, sunt de o potrivă artificiale, pentru-că sunt arbitrariĭ, nu estrase din însăşĭ natura lucrurilor, din caracterele lor esenţiale şi propriĭ.

Clasificarea după gen încaĭ ar avea cel puţin folosul de a fi maĭ simplă. Dar ea cade, cînd se observă că substantivele de genurĭ diferite au acelaş fel de declinaţie, es. *codru* şi *lucru*, *ban şi scaun*.

Rezumînd putem zice maĭ scurt: sunt doă declinărĭ. In prima intră substantivele de gen femenin, în a doua cele masculine şi neutre. Sunt nedeclinabile neutrele terminate în *e*, şi femeninele terminate în *oare*, carĭ ar arăta o profesiune, o slujbă, sau atribuţiĭ de femeĭ, precum: servitoare, profesoare, învăţătoare, directoare etc. Acelaş cuvînt, cînd se ia ca substantiv de lucru şi de profesie femeiască, într'un caz variază, în altul nu, spre ex. *trecătoare-ĭ*, cînd e vorba de trecătorile munţilor, şi o *trecătoare*, *doă trecătoare*, cînd e vorba de femeiĭ. In alt sens decît de profesie femeiască, substantivele în *oare* variază: vînătoare, sărbătoare, etc.

* * *

Ajungînd la această conclusie mi-am pus întrebarea: Nu cum-va resultatul acestor cercetărĭ se găseşte deja stabilit, în vre-una din cărţile de gramatică maĭ vechĭ? De aci ideia de a răsfoi cît maĭ multe scrierĭ de gramatică şi de a căuta în ce fel se tratează în ele cestiunea împărţiriĭ declinaţiunilor. Din studiŭ logic, lucrarea cerea numaĭ decît să devină cercetare istorică. Am luat din biblioteca Ministeruluĭ, care îmĭ era la îndemînă, toate gramaticile maĭ importante. Nu am omis decît pe acelea, aĭ căror autorĭ eraŭ cu totul necunocuţĭ. Negreşit, în ast-fel de condiţiĭ studiul meŭ istoric nu e complect. Nu ar trebui omisă *nicĭ o gramatică*, fie nouă, fie veche, fie de autorĭ cunoscuţĭ saŭ necunoscuţĭ, fie ea aflătoare într'o bibliotecă saŭ alta. Dar şi cu atîta, cît s'a cercetat, numărul autorilor e destul de mare. Şi n'am regretat escursia mea istorică. Doamne! ce de nuanţe, ce de sisteme! Alăturĭ de acestea, ce de imitaţiĭ şi de repetiţiĭ plicticoase!

Orĭ-cum, munca mea a fost nu numaĭ recreativă ci şi cît se poate de instructivă. Negreşit că cel dîntîiŭ gramatic, la care m'am adresat a fost şi cel maĭ vechiŭ, *Radu Tempea*.

Iĭ înşir pe toţĭ în ordinea în care mi-aŭ venit în mînă, notînd, în fuga condeiuluĭ, reflexiunile ce mi-a sugerat fie-care.

Radu Tempea; (*Gramatica Romînească*, *1797*, *Sibiu*).

Radu Tempea e cît se poate de espeditiv. El tranşează dela început chestia, ca Alexandru Macedon, tăind'o.

Declară lămurit şi hotărît că: «în limba Romînească aplicărĭ sau declinaţiĭ nu sunt ca în cea latinească cincĭ, ci la Romînĭ, *numele nu se apleacă*, numaĭ articolul sau pronumenul, care, unindu-se cu numele, se apleacă după următoarele chipurĭ» etc. (pag. 21). Şi, ca să fie consecuent, face ce face ca să pară că nu numaĭ substantivale masculine ci şi cele femenine sunt nevariabile după cas, atît la singular cît şi la plural, şi că prin urmare la toate nu se declină decît articolul. Din causa aceasta ajunge să dea pentru femenin fel de fel de articole, unele chiar bizare, nu numaĭ inexate. Aşa spre ex., articolul cuvîntululuĭ *stea* este *oa*, care se declină: genet. şi dat. *leĭ*, prin urmare *stêleĭ*. Ca să păstreze femeninul invariabil la sing., poceste declinarea articoluluĭ, punînd în articol sunete sau litere carĭ aparţin rădăcineĭ sau substantivuluĭ, şi vice-versa. S. e. *floare*, articulat floar-*ea*, unde *e* din *ea* face parte din rădăcina substantivuluĭ. D'aci declinaţiunea: gen. şi dat. floar-*eĭ*.

Cum ar fi esplicat el forma *acesteĭ florĭ?*

In alte locurĭ, trece dela articol o parte la rădăcina substantivuluĭ: es. N. *muere-a*, Gen. şi Dat *muere-ĭ*. El nu ştie că forma permanentă a articoluluĭ femenin la gen. şi dat. este *eĭ*, că prin urmare în *muereĭ*, avem *mueri-eĭ* în care *i* final din *mueri*, terminarea substantivuluĭ la genet. şi dat. nearticolat, şi *e* din *eĭ* s'a contras în *e*: de unde *muereĭ*. Tot aşa în *floareĭ*, care se maĭ zice şi *floriĭ*. In *floareĭ* avem *flori-eĭ*, *floreĭ*=*flaoreĭ*, pentru că *o* accentuant ajunge, în urma contragereĭ luĭ *i* în *e*, în faţa luĭ *e*, decĭ iea sunetul *oa*; în cazul cînd *e* se contrage în *i*, ca în *lăzi-eĭ*=*lăziĭ*, avem *floriĭ*. Dar să lăsăm la o paarte aceste erorĭ justificabile pentru primul nostru gramatic. Totul e că el nu recunoaşte declinărĭ la substantivele l. Romîne, şi decĭ, prin această eroare, evită pe cea altă: d'a face o clasificare greşită a cuvintelor după declinarea lor.

De alt-fel, cea ce arată că Tempea se afla pe calea d'a

găsi adevărul şi se apropiase de el, e faptul că el pune la un loc declinarea substantivelor masculine şi de alta pe acea a substantivelor femenine; dar nu vorbeşte de cele neutre, şi, cea ce e maĭ principal, nu observă în ce constă adevărata deosebire între declinaţia substantivelor masculine şi femenine. Aceasta, de alt-fel, pentru simplul cuvînt că nu admite declinaţia substantivelor ca ataărĭ şi se uită numaĭ la articol (p. 21—25.)

2. **I. C. Maxim**; *(Elemente de Gramatica Romînă, a 2-a ediţie, Bucureştĭ 1874).*

Maxim e şi maĭ tranşant decît Tempea. Nicĭ după el substantivele n'aŭ declinare. Substantivele, neavînd casurĭ, n'au prin urmare nicĭ declinare. Cu toate acestea, unite cu determinativele, se poate zice că sînt de casul ce se arată prin terminările determinativelor cu cari se declină împreună. (pag. 34) (1).

Negreşit, acesta fiind un neadevăr, Maxim trebuia, ca şi Tempea, să forţeze lucrurile, ca să le potrivească cu teoria sa. Forţarea luĭ Maxim e maĭ păgubitoare decît a luĭ Tempea. Acesta cel puţin păstra în total forma cuvîntuluĭ, aşa cum se găseşte în limbă; greşea în analisa luĭ, da din forma întreagă casuală cînd articoluluĭ maĭ mult, luînd dela substantinv, cînd substantivuluĭ maĭ mult, luînd dela articol; dar în total, substantivul cu articolul forma un cuvînt cu înfăţişarea obişnuită şi vie, cum se găseşte în graiul concret. Maxim, maĭ învăţat, ştiind pînă unde se întinde substantivul, ştiind cum se declină articolul, dar ne admiţînd declinarea substantivelor, poceşte substantivul în formele luĭ casuale propriĭ, silindu'l să menţină aceaşĭ formă ca la Nominativ în toate casurile, chiar cînd substantivul e femenin şi variază la Genetiv şi Dativ.

Iată exemplul dat de Maxim pentru a învedera că substantivele în l. Romînă nu se declină. Il citez aci, negreşit cu ortografia proprie a autoruluĭ.

Masculin

Singular	*Plural*
N. Ac. acestu popa (1)	aceştĭ pop-ĭ
G. Dat. acestuĭ pop-a	acestor pop-ĭ
V. (0) pop-a	(0) pop-i

(1) In citaţiĭ n'am păstrat ortografia autoruluĭ citat.

Femenin

Singular	*Plural*
N. Ac. această cas-a	aceste cas-e
G. Dat. acesteĭ cas-a	acestor cas-e
V. cas-a	case.

De unde se vede maĭ de grabă că Maxim silueşte spiritul limbeĭ romîne, decît că substantivele în l. Romînă nu aŭ declinare proprie. Voind să-şĭ susţină teoria cu exemple scrie *această casă* şi *acesteĭ casă*. Dar tocmaĭ la Genetiv şi Dativ variază substantivele femenine.

De aceia relevăm aci eroarea, căcĭ în adevăr, dacă nicĭ femeninele nu s'ar schimba după cas la singular, ar fi şi maĭ simplă cestia cu declinarile substantivelor în l. noastră; ar fi destul a zice că toate subst. nu variază decît după *număr*. Dar acesta e adevărat numaĭ despre cele masculine şi eterogene. Şi Maxim se află decĭ în eroare, nu în eroarea uneĭ clasificărĭ inesacte a declinaţiilor, ci în aceia a tăgăduiriĭ *orĭ-căreĭ declinaţiĭ*.

3. **Ştefan Neagoe**. *Gramatica limbeĭ Române pentru clasele gimnasiale ed. II, Bucureştĭ 1878.*

Neagoe îmĭ dă dreptate în suposiţia mea că gramaticiĭ aŭ trebuit o dată să reducă toate terminaţiunile substantivelor dela Nominat. singular la *treĭ*, pentru a le putea împărţi în treĭ declinărĭ.

El zice curat: Fiind că substantivele după terminaţiune se divid în 3 clase, distingem dar în l. romînă treĭ speciĭ de declinaţiunĭ:

Declinaţiunea	I	în	*a*	
»	II	»	*u*	
»	III	»	*e*	(Pag. 11)

Ce e drept, el admite şi declinare nearticulată, dar nu dă absolut nicĭ o raţiune pentru ce substantivele în *ă* fac parte toate din o declinaţiune, cele în *u* din alta şi cele în *e* din a treia. Nu maĭ repet aci critica sistemuluĭ.

Constat încă un gramatic care împărtăşeşte ast-fel de clasificare după terminaţiĭ.

4. **Gramatica Romînă**. *Partea etimologică pentru usul clasei a II şi a III primare de* **Basiliu Stilescu**. *Ediţia XXII, Bucureşti 1880.*

Dau peste gramatica luĭ Stilescu. Acest autor, ca şi Maxim, nu recunoaşte declinaţiĭ la substantive. Dar casul luĭ Stilescu e interesant din alt punct de vedere. El greşeşte în teorie, dar nu în practică. El rămîne în desacord cu el însuşĭ. Nu caută, ca Maxim or Tempea, să forţeze lucrurile ca să le armonizeze cu dogma sa; de acea el una zice şi alta face.

«Substantivele, ne-avînd cazurĭ, zice el, ar căuta să nu aibă nicĭ declinaţiunĭ, cu toate acestea, unite cu determinativele seu articolele, se pot zice de acelaşĭ cas ce se arată prin terminaţiunile determinativelor sau articolelor, cu carĭ se pot declina împreună ş. c. Dă de exemplu pe *masă*, şi 'l declină:

Singular

N. Ac. *această* **measă** (ortografiia autoruluĭ).
G. D. *acesteĭ* **mese**.

Şi cu toate acestea nu observă deosebirea, de şi declinase cu un moment maĭ înainte:

Singular

N. Ac. *acestŭ* **tată**.
G. Dat. acestuĭ **tată**.

5. **Manual de gramatică Românească** *pentru usul şcoalelor primare de* **C. S. Stoicescu**, *ediţia III, Bucureşti 1892.*

Autorul nu admite declinaţia nearticulată. «Substantivele numaĭ când sunt unite cu articol se pot declina, de şi ele în fond şi atuncĭ rămîn neschimbate.»

Inexact, de oare-ce femeninele se schimbă la genetiv şi dativ. Dar în fine, în chestia declinaţiunilor, chiar din această causă, ca şi la Tempea şi Maxim, nu găsim împărţirea cuvintelor pe terminaţiĭ.

6. Aceeaşĭ părere în *elemente de Gramatica Romînă*, elaborată de o asociaţiune de învăţătorĭ din capitală, editată de I. Alexie şi M. C. Florenţiŭ, Bucureştĭ 1882 (pag. 71).

7. **In Manual de Gramatica limbeĭ române** pentru gimnasiĭ şi licee, ediţia III Bucureştĭ 1884 de d. **M. Strajan**, găsim iar cele treĭ declinaţiunĭ, după terminarea la nominativ (p. 127).

Interesante sunt şi la d-luĭ desvoltările şi observaţiunile la fie-care declinaţiune. Ca şi la d. *Manliu*, şi cum era natural, dîndu-se sistemul, se găsesc notate multe escepţiĭ şi anomaliĭ. Tot ce nu se potriveşte cu principiul clasificăriĭ, rĕŭ ales, e anomalie. Fenomene, cari fac parte din altă regulă, sunt privite ca escepţiĭ, pentru că sunt silite a încăpea, şi nu pot încăpea, în limitele uneĭ regulĭ străine de natura lor. Ast-fel, toate masculinele în *ă* ar fi avînd o declinare *anormală* (p. 139), fiind că nu se declină tot ca *masă* şi alte substantive din declinarea I-iŭ, unde sunt silite şi ele să figureze, pe cînd după felul schimbărilor lor, ele fac parte în realitate din altă declinere. Felul schimbărilor lor e trecut în una din multele note dela declinarea I-iŭ (pag. 141, nota 4.)

Şi aicĭ maĭ observăm deducţia naturală, care în fond e o reducere la absurd a sistemuluĭ, că unele substantive fac în acelaş timp parte din maĭ multe declinaţiunĭ, iar altele aŭ trecut cu timpul dela o declinare la alta. Din categoria întâia face parte *soartă* (I) şi *soarte* (III), *salcică* (I) şi *salcie* (III) etc.; asemenea *arbor* (II) şi *arbore* (III), *strugur* (II) şi *strugure* (III), etc. Din a 2-a categorie, tot cele cunoscute, anume: *avuţie*, cînd se scrie cu *ă* (*avuţiă*) era de declinarea I-iu; de cînd se scrie cu *e*, (avuţie) e de a III-a.

Ce este interesant şi nostim în acelaş timp, e că aceste casurĭ de cuvinte figurînd în două declinaţiĭ de o dată sau trecînd dela una la alta, e ilustrat cu exemple din l. latină, cu care se caută numaĭ decît o asemănare în această privinţă.

«Această analogie se află, zice D-l Strajan, şi în l. latină, unde multe nume în *ia* au trecut dela declinarea I la V, mutînd pe *a* în *es*, d. es: *materia*, *blanditia*, *barbaria*, *luxuria*, *molitia* şi *materias*, *blandities*, *luxuries*, *molities*, după I şi a V tot de o dată» (p. 142) Dar nu se observă, că ce le face pe aceste subst. să figureze şi din I şi V declinare nu e numaĭ terminarea lor la nominativ, ci întregul lor fel de schimbărĭ casuale. Cînd *materia* e de declinarea I face *materia*, *ae*, *ae*, *am*, etc. Cînd e de a V face: *materies*, *ei*, *ei*,

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

em etc. Tot aşa e cu cuvintele noastre cari se zice că fac parte din două declinaţiĭ? Se declină în felurĭ deosebite? Deloc. D. es. *Avuţie*, uneĭ *avutiĭ; avuţiă*, *uneĭ avuţiĭ* etc. *Berbec, unuĭ berbec*, *berbecĭ; berbece, unuĭ berbece*, *berbecĭ*. Unde e deosebirea? De ce dar să facă parte din două declinaţiĭ? Numaĭ pentru că are la numinativ singular două felurĭ de terminaţiunĭ? Dar atuncĭ cîte declinaţiunĭ ar fi trebuit să alcătuiască latiniĭ din a a III declinaţie a lor, unde cuvintele au la nominativ singular atîtea felurite terminaţiĭ, cu toate că la cele alte casurĭ se aseamănă? Iată unde duce un principiu greşit.

Cea ce maĭ găsim la D-l Strajan, e comparaţia esplicită dintre formele romîneştĭ cu cele latineştĭ. Cea ce formulasem numaĭ ca hipoteză, se adevereşte şi în astă privinţă prin esemple concrete. Aşa: «*Nota*. Declin. I romînă seamănă cu cea latină, în care încă se află *a e* scris cu *ae* atît în singular cît şi în plural». (p. 140). Dar nu se spune că în latineşte toate cuvintele în *a* de declinarea I *fără deosebire de gen* se declină la fel: *poeta*, *poetae* etc., pe cînd la noĭ, nu e aşa.

Maĭ departe: «*Nota*. Declinarea II romînească seamănă mult cu cea latinească, cum se poate vedea din alăturarea lor» (p. 145). In ce s'o fi asemănînd, bunioară *dominus* cu *domn*? Doar la Nom. plur. unde găsim *i*. Dar *scaun* cu *scamnum?* In nicĭ un cas.

Dar declinarea III? «*Nota*. Această declinaţiune corăspunde celor latineştĭ a III şi a IV. *Nominativul* numelor noastre pare derivat, sau cel puţin seamănă maĭ bine cu *ablativul* latin, d. es. lat. *mente*, *dente*, *valle*, *pisce*, *pane*, *lacte* etc». (p. 148). Astfel, cînd nu să găseşte analogie cu nominativul, ca la declin. I şi a II, se caută numaĭ decît un cas, aci *ablativul*, care să aibă o terminare asemenea cu nominativul nostru, şi d'aci se stabileşte analogia şi se crede că declinaţia III romînească corăspunde celor latineştĭ III şi V. In ce?

8. **Gramatica limbeĭ române** *de* ***Ioan Nădejde***, *Iaşĭ 1884*.

Maĭ nu pomeneşte de *declinaţiĭ*; cel puţin cuvîntul acesta este maĭ pretutindenĭ înlocuit cu cuvîntul *clasă*. Clasele sub-

stantivelor, în loc de declinarea substantivelor, clasa I, în loc de declinarea I. Intr'un singur loc găsesc «declinarea cu două casurĭ în vechia limbă romînă.» (p. 90) Cu toate aceste, sub titlul de *clasă* tratează în fond de declinărĭ. Şi aicĭ găsim sistemul împărţiriĭ în treĭ declinaţiunĭ saŭ clase «după sunetul dela urmă, adică după finală.» Şi anume, formularea divisiuniĭ, fiind precisă, o citez: «Clasa întîia coprinde pe cele carĭ aŭ şi acuma o formă cu *ă*, la singurit, sau şi pe cele ce au perdut pe *ă* dar n'au trecut din această pricină la alte clase. Clasa a doa cuprinde substantive carĭ sunt orĭ măcar au fost în *u* la singurit. Clasa a treia coprinde pe cele în *e*» (p. 77). Declinaţia ne-articulată se cunoaşte destul de bine, ba chiar numaĭ de ea este vorba. Cu toate acestea, ca în sistemul deja cunoscut al clasificăreĭ după terminaţiĭ, se pun în aceeaşĭ clasă *mamă-mame*, cu *popă* invariabil la sing. Variaţia casuală a substantivuluĭ femenin în *ă* e ast-fel esprimată. «Cele în *ă* au încă o formă în *e*, în *i*, or una în *e* şi una în *i*» (p. 77). Despre masculinele în *ă* observă însă: «Dintre substantivele bărbăteştĭ de la clasa aceasta cele în *ică* şi *ită* desmerdătoare şi aŭ forma *e*. Papa, popă, vlădică etc. au şi forma cu *e*, adică se *potrivesc de tot cu cele femeeştĭ* (p. 78.)

De neadmis. Numaĭ in forma articulată se găseşte *popeĭ*= *pop-eĭ*; aci *e* face parte din articol. In colo nicăierĭ; şi de altminterĭ nicĭ nu e vorba de declinaţia substantivelor, ca atarĭ, de cât în forma **ne**-*articulată*. Dacă *popă* etc. ar primi *e* la genetiv şi dat., şi s'ar potrivi de *tot cu cele femeeştĭ*, atuncĭ în adevăr ar merita să stea cu ele tot într'o clasă. Dar vorba e că nu se potrivesc: nu se zice unuĭ *pope*, ci unuĭ *popă*.

Şi în această gramatică găsim deducţiile greşite ale sistemuluĭ combătut: substantive, carĭ, schimbîndu-şĭ *finala*, 'şĭ-a schimbat şi clasa, adică declinaţia, cu toate că în realitate tot aşa se declină şi sub o formă şi sub alta.

«Tot la clasa aceasta (a III) aŭ venit şi substantivele carĭ fuseseră în vechime în *ică*, de clasa întîia, şi apoĭ ajunseră la *ie* după prefacerea luĭ ă în *e* ba chiar în *e* prin contragerea grupeĭ *ie* în *e*: bucurie, *vie*, fiie, trecătoare, lucrătoare etc.» (p. 86).

9. H. Tiktin, *Gramatica română, partea I, Etimologia. Iaşĭ 1892.*

Iată o gramatică, de care cît p'aci era să fiu cu totul mulţumit. Mĕ speriu şi eu cît sînt de pretenţios, dacă nicĭ gramatica filologului Tiktin nu mĕ satisface. Dar, pe de altă parte, mĕ mir tot aşa de mult cum a putut să maĭ găsească graţie înaintea d-luĭ Tiktin greşelĭ tradiţionale ca tripla împărţire a cuvintelor în declinaţiĭ după terminare.

Ce e drept, această împărţire, D-l Tiktin o pune în *notă*, scrisă cu litere micĭ, micĭ de tot, ca şi cum ar voi să nu se maĭ bage de seamă. După ce maĭ întîiu scrie cu litere marĭ, citibile: «§ 102. Declinarea substantivelor se regulează parte după gen, parte după terminaţia cazuluĭ drept singular» (p. 49), şi arată apoĭ cu litere şi maĭ marĭ, cum se împart ele după *gen*, adaugă:

Nota I. După *terminaţie*, se deosibesc de obiceiu tot 3 declinaţiunĭ şi anume:

Declinaţia I. în *ă* sau vocală intonată: *casă*, *stea*, declinaţia II în *u* sau consunantă: *socru*, *loc*, declinaţia III în *e* sau *i*, vulpe, lunĭ.»

Cea ce surprinde la distinsul filolog e că a căutat să fie original în o clasificaţie neraţională.

In adevĕr, ce maĭ caută să schimbe rostul declinăreĭ III introducînd în ea pe lîngă vorbele în *e* şi pe cele în *i*? Parcă i-ar da vre-o importanţă. Dacă n'ar fi făcut aceasta, punerea eĭ în o notă invisibilă şi intercalarea vorbelor «după obiceiu», aproape l'ar fi descărcat de răspunderea uneĭ greşelĭ. Dar, cînd vreĭ să facĭ inovaţiunĭ parţiale pe tema uneĭ clasificaţiĭ greşite, însemnează că-ĭ aprobĭ şi'ĭ admiţĭ principiul. E adevărat că D-l Tiktin nu se maĭ ocupă de ea maĭ departe, ca şi cum amintirea eĭ n'ar fi de cît o concesie pe tărămul tradiţieĭ gramaticale eronate;—cu toate că D-l Tiktin în alte privinţe, d. es. în ortografie, nu ţine de loc a face transacţiunĭ şi se ţine riguros de un principiu în toate deducţiile luĭ. Şi bine face.

Toate ca toate, e însă o greşeală, care mĕ surprinde la D-l Tiktin maĭ mult decît la or-care altul.

O găsesc în *Nota 2*, tot dela pag. 94.» La unele sub-

stantive genul sau terminaţia ne fiind stabilită, *ele se pot declina în maĭ multe felurĭ*, ca *flutur* şi *fluture* etc.» Cum se declină în două felurĭ *flutur* şi *flutere*? *Un fluture, unuĭ fluture, doi fluturĭ*, şi *un flutur, unuĭ flutur, doi fluturĭ*.

Causa acesteĭ ilusiĭ o găsesc în general în principiul fundament falş al clasificaţiuneĭ după terminaţie, dar la D-l *Tiktin*, în special, şi în altă împrejurare. D-luĭ spune :» la unele subtstantive *genul* sau *terminaţia* nefiind stabilită. etc». In adevĕr, cînd cuvintele, schimbîndu-şĭ terminaţia, îşĭ schimbă genul, atuncĭ trec dela un fel de declinaţie la altul. Şi aci ar fi vut foarte bine loc observaţia D-luĭ Tiktin : «Aceasta se observă maĭ ales la neologisme, ca *partid* şi *partidă*, *grup* şi *grupă*, *period* şi *perioadă*»; dar nu şi la cuvîntul *origine* şi *origină*, pe care îl maĭ adaugă D-sa, pentru că sub ambele forme el îşĭ păstrează genul, decĭ şi declinaţia: *o origine, uneĭ originĭ, doă originĭ*, şi *o origină, uneĭ originĭ, doă originĭ*.

Cu această observaţie, intru în partea bună, maĭ valabilă, a gramaticeĭ D-luĭ *Tiktin*. *împărţirea declinaţiilor după gen*.

Domnul Tiktin admite atîtea declinaţiĭ cîte genurĭ se disting de ordinar la substantivele limbeĭ noastre ; zic *de ordinar*, căcĭ uniĭ gramaticĭ susţin că în fond sunt numaĭ doă genurĭ : *masculin* şi *femenin ; eterogenul* sau *ambigenul* n'ar fi de cît însumarea celor doă genurĭ principale. Cuvîntul *lemn* e la singular curat masculin : **un** *lemn*, ca **un** *bărbat* ; la plural e femenin : **doă** *lemne*, ca **doă** *femeĭ*. In cazul acesta, împărţirea substantivelor în atîtea felurĭ de declinaţiĭ cîte genurĭ sînt, ar cădea perfect de acord, în fapt, cu clasificaţia propusă în acest studiŭ. Diferinţa n-ar fi decît în principiul logic al celor doă clasificaţiĭ. Dacă se admite însă cele treĭ genurĭ, se vede îndată cît e de inexact a împărţi substantivele *în atîtea declinaţiĭ cîte genurĭ sunt*. Să nu uităm, că ceea-ce căutăm e a stabili grupe de substantive nu *după gen*, ci după *declinaţiĭ*.

Să observăm apoĭ că substant. femenine se declină într'un fel, iar cele-alte toate în alt-fel. Şi anume : femeninele maĭ aŭ la singular o formă le genet. şi dat., deosebită de a Nominat., pe cînd substantivele eterogene şi masculine păstrează

la tot singularul forma nominativuluĭ singular şi la tot pluralul forma nominativuluĭ plural.

Decĭ, drept vorbind, n'avem *treĭ* feluri de declinaţiĭ, ci numaĭ doă, după cele doă feluri deosebite de schimbărĭ ce primesc substantivele la casurile dela singular. Cu această modificare, admit întocmaĭ disposiţiunea pe declinaţiĭ a cuvintelor şi paradigmele făcute de D-l Tiktin la pag. 49—62.

Mĕ deosebesc decĭ de d-l Tiktin în fixarea numĕruluĭ declinaţiunilor şi în principiul de clasificaţiune al declinaţiunilor. Dar mĕ apropiu în resultatul clasificaţieĭ, pentru că împărţirea pe genurĭ duce, din întîmplare, la resultate maĭ apropiate de acelea ale clasificaţiuneĭ pe flexiunĭ.

10. Notiţe relative la *Gramatica limbeĭ romîne* pentru gimnasiĭ şi licee culese de *Dem. I. Pompiliu* licenţiat şi profesor la liceul Carol I, Craiova, a III ediţie, 1892.

Păstrează aceiaşĭ clasificaţie în treĭ declinaţiunĭ, după terminaţia nominativuluĭ, cu deosebirea că încurcă şi maĭ mult cestiunea prin definiţia confusă a declinăreĭ. «Declinare se numeşte schimbarea terminaţiuniĭ principale (?) saŭ schimbarea formeĭ primitive, în alte terminaţiunĭ secundare sau în alte forme derivate, după articol, gen, număr sau cas» (p. 12.)

Schimbarea după *articol* şi maĭ ales după *gen?* Dacă crede cine-va că numaĭ atît nu se înţelege din definiţie şi că e destul a se elimina această parte pentru a se îndrepta totul, n'are decît să citească definiţia termenuluĭ «forma primitivă» pentru a se încurca din noŭ, şi încă maĭ grozav.

«Forma primitivă a substantivelor este forma pe care o au ele când arată curat numele diferitelor persoane, fiinţe, lucrurĭ, calităţĭ saŭ acţiunĭ».

Ce o fi fost în capul autoruluĭ, cînd a scris aceste rînduri, nu pot să-mĭ închipuĭ ; dar, de sigur, ele n'au fost în stare a da şcolarilor, carĭ învaţă pe gramatica luĭ, o idee clară despre lucrurile definite.

Altă particularitate a autoruluĭ e că pune în declinarea I cuvinte puse de alţi de regulă în a III după terminaţia lor în *e*, precum : domnie, mătuşe, şi toate în *ie* şi în *şe*. Pentru-ce ? Iaca aşa !

*
* *

Sfîrşind de analisat atîtea gramaticĭ, am remas o clipă pe gînduri. Să încheiŭ socotelile şi să trag conclusia, sau să maĭ caut încă altele? Pe carĭ? Mă gîndiĭ; şi, spre marea mea ruşine, îm aduseiŭ abia atuncĭ aminte că trebuia, între cele dintîiĭ, să consult gramatica fostuluĭ meu profesor *Irimia Circa*. Cum o fi tratînd el chestia aceasta? Odată cu numele luĭ Irimia Circă mi-a venit în minte acela al luĭ *Timoteiu Cipar*. Cum de l-am uitat şi p-acest fruntaş al gramaticeĭ romîne?

Imĭ esplic lucrul. N'am luat, în grabă, de o camdată, la început, decît gramaticele aflătoare în biblioteca Ministeruluĭ. De alt-fel, intenţia mea la început a fost să văd cum e tratată chestia numaĭ în cele maĭ respîndite manuale de prin şcoalele noastre. De aceea, prima carte consultată a fost a d-luĭ Manliu. Dar *l'appetit vient en mangeant*. Şi iată-mă apoĭ vîrît pînă în gît în gramaticĭ de toată mîna şi din diferite timpurĭ.

— Odată în faţa celor două gramaticĭ, se înţelege că aceea, la care m'am adresat maĭ întîĭ, a fost a ne-uitatuluĭ meŭ profesor *Circa*, editată în 1878.

Nicĭ urmă de împărţire a declinaţiilor la dînsul. Această preţioasă scriere, care, în 146 pagine, conţine condensate, clar şi concis formulate, atîtea juste observaţiĭ asupra limbeĭ romîneştĭ, făcute de un spirit care iubia adînc manifestările fireştĭ ale naţiuniĭ romîne şi ştia tot odată să observe şi să reducă faptele la legĭ ştiinţifice; această valoroasă lucrare didactică, atît de instructivă şi încă demnă de studiat,—dacă se face abstracţiune, negreşit, de ortografia sa, azĭ cu totul demodată, ca a multor gramaticĭ vechĭ, de altminterĭ, ca maĭ a tuturor, — arată esact şi precis cum se declină substantivul, dar nu tratează separat de clasificarea substantivelor după declinaţie.

Posiţiunea luĭ Circă este cu desăvîrşire originală, în mijlocul tuturor gramaticilor cercetate pînă aci. El nu tăgăduеşte flesiunile casuale ale substantivuluĭ nearticulat, ca Tempea şi Maxim, nu pune apoĭ absolut nicĭ o importanţă pe terminarea subst. la nomin., de oare-ce nu pomeneşte nicĭ o vorbă de dînsa, dar nu face mare cas nicĭ de diferinţa flesiunilor casuale ale substantivelor, şi nu se bazează pe ele, ca

să facă o împărţire a subst. în diferite clase. Şi cînd stau şi mĕ gîndesc, maĭ că îmĭ vine un moment să crez că el are dreptate şi că se face prea mare sgomot pentru nimic saŭ pentru prea puţin lucru cu clasificarea subst. în declinaţiĭ.

Iată cum expune el în puţine vorbe, împărţite în cîte-va paragrafe concise, toată chestiunea, tratată de alţiĭ în atîtea pagine. Merită a fi citat.

«§ 66. Flesiunea subst. în *cazurĭ* şi *numere* se chiamă *declinaţiune*.

«§ 67. Subst. *fem.*, carĭ termină în *ă*, fac *plur.* în *e*; carĭ termină în *e*, fac pl. în *ĭ*. Asta e regula, la care sunt într'atît multe excepţiunĭ, că multe fem. carĭ termină în *ă* (toate cele în *iă* sau *iiă* şi maĭ toate carĭ înaintea terminaţiuniĭ au o consună *strivită* sau de acelea carĭ se strivesc la plural; s. e. *uşă*, *slugă*, *nucă*, *pu'că*, *pungă*, etc.) fac pl. maĭ bine în *i* şi că cîte-va fac plr. în *urĭ*; s. e. *cărnurĭ*, *mărfurĭ*, *treburĭ*, *verdeţurĭ*, *ierburĭ*, etc.

« § 68. Subst. *ambigene* carĭ termină în *e* rămîn *neschimbate la pl.* s. e. *nume*, *esame* (1), etc.; cele în *u* (2), fac plur. în *e*, foarte multe în *urĭ*, care pare a fi o formă plurală *particulară substantivelor ambigene*. De observat este că nicĭ un subst. neutru nu termină la sing. în *ă*.

« § 69. Subst. masc. variază maĭ puţin după *casurĭ* de cît cele femen. Cele în *u*, sunt în maioritate asemenea invariabile. Puţine în *u* modifică pe *u* la *vocativ*, făcîndu-l *e*. La pl. sunt *toate subst. invariabile*, adică rămîn în forma *nominativuluĭ pl.*

« § 70. Declinaţiunea numelor noastre (subst. şi adject.) în cazurĭ se face *maĭ mult* în *articolul definitor* (dacă sunt însoţite de acesta). *Maĭ mult numaĭ* articolul este afectat de flesiune în casurĭ, după-cum vom vedea în paradigme.» (p. 39—41).

Şi apoĭ urmează paradigmele. Nu-ĭ aşa că e foarte simplu? Se reduce pînă aci totul la formarea pluraluluĭ. Şi dacă se maĭ adaugă modul de variaţiune al subst. femen. la sing.

(1) Forma usitata fiind însă *esamen*, acest cuvînt face pl. în *e*, *esamene*.

(2) *u* lung ca în *lucru* sau scurt, după ortografia autoruluĭ şi a celor maĭ mulţĭ din timpul său.

— singurele care variază la sing. — iată toată cestiunea elucidată în cîteva rînduri, de o simplitate clasică. Iată şi acel adaus în notă la pag. 42.

« *Nota 3.* Diferinţa între declinaţiunea subst. masc. în *ă* şi subst. fem. în *gen. dat.* sing. este, că astea primesc totdauna forma pluralului, pe cînd cele masc. rămîn nemodificate. Se zice *asteĭ mume,* dară *ăstuĭ tată.*»

Scurt şi coprinzător; trebue făcut doară observaţia restrictivă că nu *toate* fem. iaŭ în *gen. dat.* forma plur., şi a nume nu cele cu pl. în *urĭ.*

In nicĭ-o carte de gramatică n'am găsit tratată maĭ simplu, maĭ sobru şi maĭ just declinarea subst. ca în opera luĭ *Circă.* Redusă ast-fel chestiunea la proporţiile eĭ naturale şi văzută prin transparenţa stiluluĭ şi formelor de gîndire aşa de limpezĭ ale eminentuluĭ gramatic romîn, se nasce întrebarea, dacă maĭ e nevoie de o clasificare a declinaţiilor saŭ dacă nu cum-va se resumească toată fiexiunea subst. la formarea plur., cu observaţia că în marea maioritate a casurilor, fem. au la *gen.* şi *dat.* sing. forma plur., pe cînd masc. şi eterog. sînt invariabile la sing. ca şi la plur.

Nu cum-va toată osteneala mea, d'a găsi o clasificare a declinaţiilor, maĭ bună de cît cele actuale, o fi zadarnică, o fi o alergare după o fantasmă? Poate că da. Cel puţin cu acest sentiment ies din lectura paginelor luĭ Circă.

Un moment de reculegere însă redă curajul şi convingerea că întreprinderea tot nu e absolut fără temeiul raţional. Cred că nicĭ veneratul meu profesor, dacă ar fi fost întrebat asupra chestiuniĭ, n-ar fi respins de tot necesitatea şi utilitatea uneĭ clasificărĭ a subst. după declinaţiune. Dacă o divisiune prea amănunţită a lucrurilor încurcă spiritul, o divisiune şi o clasificaţiune simplă, basată pe principiĭ clare şi consecuente, aduce ordine în spirit, ajută la priceperea, la cuprinderea şi la păstrarea fenomenelor şi ideilor.

La ce ar strica să se ştie şi să se spună bunioară, că, în privinţa declinaţiuniĭ, subst. se împart în doă clase: una coprinzînd toate subst. carĭ schimbă la *gen.* şi *dat.* forma nominativuluĭ, şi alta care n-o schimbă. Se va adăuga că atît unele cît şi altele nu variază la plural; şi că maĭ e-sistă încă şi subst. *absolut invariabile,* carĭ păstrează forma

nom. sing. şi pentru nom. pl. Se va nota apoĭ că în clasa întîia intră toate subst. fem., în a doa toate cele mas. şi eterog.; iar în clasa *invariabilelor* intră neutrele în *e* şi cîteva fem. în *oere*.

Această împărţire nu poate de cît să ajute memorarea şi stăpînirea materialuluĭ de fapte.

12. Să vedem acum ce zice şi *Timoteiu Cipariu*, canonic mitropolitan etc., în a sa *Gramatic'a limbeĭ romane*, Buc., 1870 (cu spesele Societăţiĭ Academice Române).

Evrica! Am sfîrşit tocmaĭ cu ce trebuia să încep. Şi D-l Manliu şi toţĭ representanţiĭ tripleĭ împărţirĭ după finala nominativuluĭ ar fi fost lăsaţĭ în pace, dacă dela început m'aş fi adresat eruditului canonic mitropolitan, *Timoteiu Cipar*. El este isvorul clasic al greşiteĭ clasificaţiunĭ curente. A maĭ critica savanta şi cam pedanta luĭ carte de gramatică, ar fi însă a repeta tot ce am zis în parte despre fie-care din autoriĭ carĭ au adoptat punctul luĭ de vedere.

* * *

Astfel, o relevare a cestiuniĭ era necesară. Am făcut această în sub-comisiunea pentru cercetarea cărţilor de gramatică presintate la concurs spre a fi aprobate ca scrierĭ didactice pentru învĕţămîntul primar. Sub-comisiunea a admis puntul de vedere al clasificaţieĭ bipartite basată pe natura flecsiunilor casuale. Comisiunea plenară asemenea a recunoscut temeiul conclusiunilor din raportul sub-comisiuniĭ. Autoriĭ, carĭ au reuşit la concurs, au introdus prin urmare în manualele lor noua clasificaţie. Manualul d-luĭ *Manliu* pentru cl. III primară conţine, în prefaţă, o indicare a modificărilor ce a trebuit să dea manuscriptuluĭ său, în această privinţă, spre a-l pune de acord cu dorinţele comisiuniĭ. Am cuvinte să cred că atît d-l Manliu cît şi celalt concurent ieşit la concurs, d-l Speranţă, au adoptat noua clasificaţiune din convingere.

Discuţiile, ce am avut în urmă şi cu d-l Tiktin asupra acesteĭ cestiunĭ, ne-a pus de acord asupra principiuluĭ. La o nouă ediţie a gramaticeĭ sale probabil se va admite împărţirea substantivelor după flesiunĭ casuale în locul celeĭ după gen. Se poate dar spera că, treptat, clasificaţia ştiinţifică va alunga din cărţile de gramatică pe cea artificială, învechită.

I. Găvănescul.

VERIFICAT 2007
BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA BUCURESTI
VERIFICAT 1987